

شناسایی و ارزیابی ریسک در پروژه‌های ساخت پتروشیمی در ایران؛ مطالعه موردی: هلدینگ پتروشیمی باختر

محمد شریعتمداری^۱، نسیم نهاوندی^{۲*}

۱- دانشجوی دکتری تخصصی، دانشکده مهندسی صنایع و سیستم‌ها، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران
۲- دانشیار، دانشکده مهندسی صنایع و سیستم‌ها، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

چکیده

یکی از اساسی‌ترین موضوعات مطرح در بسیاری از سازمان‌های پروژه‌محور، مدیریت ریسک پروژه‌های در حال انجام آن سازمان است. در این راستا در گام نخست می‌بایست ریسک‌های بالقوه پروژه‌ها، تحت ساختاری نظام‌مند و فراگیر، شناسایی شده و پس از آن با بهره‌گیری از روش‌های مناسب و مطلوب به ارزیابی آن‌ها از حیث احتمال رخداد و نیز میزان اثرگذاری آن‌ها بر اهداف پروژه پرداخته شود. در این مطالعه، با در نظرگیری شرکت هلدینگ پتروشیمی باختر به عنوان یکی از بزرگترین شرکت‌های ایجاد کننده و بهره‌بردار پروژه‌های پتروشیمی در ایران به عنوان مطالعه موردی، به شناسایی و ارزیابی عدم قطعیت‌ها و ریسک‌های جاری و محتمل پروژه‌های ساخت پتروشیمی در ایران پرداخته شده است. برای شناسایی ریسک‌ها از دو روش بررسی مستندات و مصاحبه بهره برده شده است. این فرآیند منجر به شناسایی و طبقه‌بندی ۱۰۴ ریسک بالقوه در پروژه‌های پتروشیمی، در دو دسته ۸ زیردسته، شده است. همچنین از آن‌جا که ارزیابی ریسک‌ها یک فرآیند تصمیم‌گیری شهودی، ذهنی و وابسته به تجربیات گذشته است، برای این مرحله از روش منطق شهودی استفاده شده است. روش منطق شهودی که روشی مبتنی بر تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه و تئوری شواهد دمپستر-شافر است، برای مواجهه با چنین قضاوت‌های شهودی و نادقیقی که در فضایی نامطمئن و با نقص در دسترسی به اطلاعات و شواهد انجام می‌گیرد، روشی کارا و سودمند است. استفاده از این روش، علاوه بر ارزیابی و رتبه‌بندی ریسک‌های شناسایی شده، منجر به اندازه‌گیری سطح شناخت از ریسک‌های شناسایی شده نیز شده است.

کلمات کلیدی: عدم قطعیت و ریسک، پروژه‌های ساخت پتروشیمی در ایران، شناسایی ریسک، ارزیابی ریسک، تئوری شواهد دمپستر-شافر، روش منطق شهودی (□□).

*نویسنده مسئول: نسیم نهاوندی

پست الکترونیکی: n_nahavandi@modares.ac.ir

تاریخ دریافت مقاله: ۰۰/۰۰/۰۰، تاریخ پذیرش مقاله: ۰۰/۰۰/۰۰

هر پروژه دارای عدم قطعیت و ریسک‌هایی^۱ است که از فاکتورهای داخلی و خارجی نشأت می‌گیرند. عدم قطعیت در تمامی جنبه‌های پروژه‌های مهندسی-خرید-ساخت (EPC)^۲ وجود دارد [۱]. کارفرمایان و پیمانکاران می‌بایست تمامی فاکتورهای ریسک موجود در سازمانشان و نیز محیط پیرامونشان را، که بصورت بالقوه وجود دارند، شناسایی کنند [۲]. ریسک‌ها می‌بایست یا مورد اجتناب قرار گیرند، یا کاهش داده شده، و یا پذیرفته شوند ولیکن نبایست مورد غفلت قرار گیرند [۳]. چادری و همکارانش [۴] معتقدند که می‌بایست برای تمامی ریسک‌های قریب‌الوقوع برنامه پشتیبان مهیا گردد. این برنامه‌ها می‌بایست پیش‌بینی کاهش، و تدارکات پاسخ‌دهی مناسب برای تمامی رخدادهای منفی که ممکن است رخ دهند را دربرگیرند. ریسک‌ها پویا هستند و در طول زمان تغییر می‌کنند: بسیاری از پروژه‌ها متحمل هزینه‌های اضافی و یا تأخیراتی می‌گردند که ناشی از عدم در نظرگیری ریسک‌ها است. آدافین و همکارانش [۵] نشان داده‌اند که نتایج واقعی پروژه معمولاً از آنچه که انتظار می‌رود ضعیفتر بوده و هزینه‌های پروژه‌ها نیز فراتر از هزینه‌های تخمین زده شده است. از طرف دیگر در بسیاری موارد پیمانکاران بدلیل کمبود زمان برای ارائه پیشنهادها مالی خود ممکن است با این ریسک روبه‌رو گردند که هزینه‌های خود را تنها براساس یک طرح کلی تخمین زده باشند. از این رو ضروری است پیمانکاران ریسک‌های بالقوه را بررسی کرده، توانایی‌های خود را تخمین زده و منابع خود را در راستای بکارگیری فرایند مدیریت ریسک، مهیا سازند. آن‌ها همچنین می‌بایست رخدادهایی را که پروژه و یا منافع پروژه را متأثر می‌سازد شناسایی کرده و آن‌ها را مدیریت و کنترل کنند [۶]. این فعالیت‌ها به افزایش سودآوری و تأمین مطلوبیت پیمانکار و کارفرما منجر خواهد شد. از این رو در پروژه‌ها، مدیریت ریسک باید از سوی تمامی نهادهای حاضر (کارفرما، مشاور و پیمانکار) اعمال گردد.

مدیریت ریسک از آن جهت دارای اهمیت است که این شانس را برای اعضای تیم پروژه مهیا می‌سازد که از طریق برقراری ارتباط مستمر در یک کار جمعی به شناخت و ارزیابی بهتری از ریسک‌های بالقوه پروژه دست یابند. پس از آن است که آن‌ها خواهند توانست به پاسخ‌های مناسبی در جهت کنترل و نظارت بر ریسک‌ها دست یابند [۷]. کریمی عزیمی و همکارانش [۸] و پکین و همکارانش [۳] بیان داشته‌اند که مدیریت ریسک یک فعالیت مستمر و تکرارشونده است و می‌بایست در سرتاسر اجزای پروژه و نیز مراحل مختلف آن انجام گیرد. مطالعات متعددی در ارتباط با فواید مدیریت ریسک در فاز ساخت پروژه‌های EPC وجود دارد. برای مثال، مدیریت ریسک می‌تواند کیفیت تخمین‌های هزینه و نیز تصمیم‌گیری در پروژه‌های ساخت را بهبود دهد [۹، ۱۰]، همچنین می‌تواند در تکمیل ساخت پروژه‌ها با زمان و هزینه تعیین شده کمک کند [۴] و نیز می‌توان منجر به کاهش هزینه‌های تخصیص یافته به مدیریت ریسک گردد [۱۱، ۱۲]. از شناسایی و ارزیابی کیفی ریسک‌های پروژه، به عنوان یکی از حیاتی‌ترین مراحل مدیریت ریسک‌ها یاد می‌شود. هدف از شناسایی ریسک فراهم آوردن لیستی از ریسک‌های محتمل است که می‌بایست در طول زمان پروژه مدیریت گردند [۱۳]. پس از آن فاکتورهای ریسکی که شناسایی شده می‌بایست از لحاظ احتمال رخداد و تغییر میزان تأثیرگذاری آن‌ها بر اهداف پروژه بررسی شوند [۱۴].

با وجود مطالعات گسترده در زمینه شناسایی و ارزیابی ریسک، توجه چندانی به شناسایی و ارزیابی ریسک‌های پروژه‌های پتروشیمی، به عنوان یکی از مهمترین و حساس‌ترین پروژه‌ها در ایران و جهان، نشده است. در این مقاله کوشش شده است تحت ساختاری نظام‌مند به شناسایی و ارزیابی ریسک‌های پروژه‌های پتروشیمی در ایران پرداخته شود. در این راه هلدینگ پتروشیمی باختر به عنوان یکی از بزرگترین مجریان و بهره‌برداران صنعت پتروشیمی ایران در راستای مطالعه موردی انتخاب شده است. برای شناسایی ریسک‌ها از رویکردهای بررسی مستندات و مصاحبه استفاده شده است. از آنجاکه فرآیند ارزیابی ریسک‌های شناسایی شده در محیطی غیرقطعی و در شرایط عدم دسترسی کامل به اطلاعات و شواهد انجام می‌گیرد، برای ارزیابی ریسک‌ها از روش منطق شهودی (ER)^۳ بهره برده شده است. این روش به هنگام ارزیابی میزان دسترسی به اطلاعات و شواهد را در نظر گرفته و ساختار مناسبی را برای تجمیع نظرات ارزیابان فراهم می‌آورد.

ساختار این مقاله بدین گونه است: در ابتدا ادبیات موضوع در خصوص شناسایی و ارزیابی ریسک و روش منطق شهودی به کفایت مرور شده است. پس از آن چهارچوب پیشنهادی برای شناسایی و ارزیابی ریسک ارائه شده است. این چهارچوب در بعد شناسایی ریسک‌ها

1 - Uncertainties And Risks

2 - Engineering Procurement Construction (EPC) Projects

3 - Evidential Reasoning (ER)

مشکل از ۲ مرحله شناسایی اولیه ریسک‌ها از طریق بررسی مستندات و تکمیل شناسایی و طبقه‌بندی آن‌ها از طریق مصاحبه است. در بعد ارزیابی ریسک نیز این ساختار از ۵ مرحله تعیین شاخص‌های ارزیابی ریسک، تعیین اهمیت و رتبه ارزیابی، ارائه چهارچوب ارزیابی روش منطق شهودی، تجمیع ارزیابی‌ها و در نهایت رتبه‌دهی بر اساس تئوری مطلوبیت تشکیل شده است. در انتها نیز نتیجه‌گیری مطالعه ارائه شده است.

۲- ادبیات موضوع

۲-۱- شناسایی ریسک^۴

شناسایی ریسک‌ها به معنی فرآیند تخصیص ریسک و نیز گردآوری خصوصیات آن‌ها است [۱۵]. گستره دانش مدیریت پروژه (PMBOK)^۵ دسته‌بندی ریسک‌ها را بعنوان ساختار تضمین‌کننده کارایی و کیفیت فرایند شناسایی ریسک معرفی می‌کند. هدف از شناسایی ریسک فراهم آوردن لیستی از ریسک‌های محتمل است که می‌بایست در طول زمان پروژه مدیریت گردند [۱۳]. شناسایی و دسته‌بندی ریسک‌ها منجر به افزایش شفافیت نگرش افراد در ارزیابی خواهد شد [۱۶، ۱۷]. شناسایی تمامی ریسک‌های پروژه، زمان‌بر و غیربهبینه است از اینرو شناسایی مهمترین آن‌ها در اولویت است [۱۸]. ریسک‌های پروژه را با روش‌ها و تکنیک‌های گوناگون می‌توان شناسایی و دسته‌بندی نمود. برخی محققان در طبقه‌بندی ریسک، به منشا و ماهیت آن‌ها [۱۹، ۲۰] و برخی دیگر به نوع آن‌ها [۲۱] توجه کرده‌اند. طوفان فکری، مصاحبه، چک‌لیست، الگوگیری، روش دلفی، ارزیابی خبرگان و تجربیات گذشته پرتکرارترین روش‌های شناسایی فاکتورهای ریسک در مطالعات صورت گرفته بوده‌اند [۲۲-۲۴]. مطابق با PMBOK بهترین روش از میان روش‌های فوق، روشی است تیم مدیریت پروژه با آن آشنایی بیشتری دارند [۱۳].

شناسایی و طبقه‌بندی ریسک‌ها برای پروژه‌ها، در مطالعات متعددی انجام گرفته است. خروجی این مطالعات طبقه‌بندی تعداد کثیری از ریسک‌هایی است که بر اهداف پروژه اثرگذارند. در مطالعه‌ای کو و لو [۲۵] اثرگذاری ۲۰ ریسک را بر عملکرد پروژه‌های ساخت مورد بررسی قرار داده‌اند. این ریسک‌ها به ۵ دسته طراحی، مدیریت ساخت، اجتماعی، اقتصادی و ایمنی و حوادث طبیعی تفکیک شده‌اند. تایلان و همکارانش [۱۹]، پروژه‌هایی در عربستان سعودی را بررسی نموده و ریسک‌های کلی برای شرایط غیرقطعی را شناسایی کرده‌اند. آن‌ها ۳۰ ریسک شناسایی شده را در ۵ گروه هزینه، زمان، کیفیت، پایداری محیط و ایمنی تفکیک کرده و همچنین ۱۶ ریسک به عنوان ریسک‌های اساسی شناسایی و متمایز نموده‌اند. ال و همکارانش [۲۶] ریسک‌هایی را که بر زمان و هزینه پروژه‌ها اثرگذارند شناسایی کرده‌اند. آن‌ها ۷۰ ریسک شناسایی شده را در چهار دسته و ۱۳ زیردسته تفکیک کرده‌اند. بغدادی و کیشک [۲۷] ۵۴ ریسک مرتبط با پروژه‌های فرودگاهی را در سه گروه داخلی، خارجی و حوادث غیرقابل پیش‌بینی شناسایی کرده‌اند. لیو و همکارانش [۲۸] به بررسی ریسک‌های اجتماعی در مگا پروژه‌های حکومتی پرداخته‌اند. آن‌ها ۱۱ ریسک مرتبط را در ۵ گروه اصلی شناسایی و تفکیک کرده‌اند. سامان‌ترا و همکارانش [۲۹] به شناسایی و ارزیابی ریسک‌های مرتبط با پروژه‌های احداث خطوط مترو پرداخته‌اند. آن‌ها ۲۰ ریسک را در ۵ دسته طراحی مهندسی، مدیریت ساخت، ایمنی ساخت، خطرات طبیعی و مسائل اجتماعی و اقتصادی شناسایی و دسته‌بندی کرده‌اند. دانگ و همکارانش [۳۰] ارزیابی الگوهای ریسک در پروژه‌های احداث جاده در ویتنام را مطالعه کرده‌اند. در این مطالعه چهار دسته مرتبط با پیمانکار، مرتبط با پروژه، مرتبط با کارفرما، و ریسک‌های خارجی برای دسته‌بندی ۵۱ ریسک شناسایی شده مورد استفاده قرار گرفته است. ماتره و همکارانش [۳۱] به شناسایی و ارزیابی ریسک‌های پروژه‌های ساخت در هند پرداخته‌اند. آن‌ها در این مطالعه ۲۰ ریسک و ۳۲ سنجه عملکردی را مورد شناسایی و ارزیابی قرار داده‌اند.

مدیریت ریسک در پروژه‌های نفت، گاز و پتروشیمی بصورت گسترده‌ای مورد بررسی قرار نگرفته است. تنها چند مطالعه با تمرکز به مدیریت ریسک در این نوع پروژه‌ها وجود دارد. ون‌ثویت و همکارانش [۳۲] ۵۹ ریسک اصلی مرتبط با پروژه‌های نفت و گاز در ویتنام را ارزیابی کرده‌اند. در تحقیق دیگری مبین و مانان [۳۳] فاکتورهای ریسک مرتبط با قراردادهای EPC در پروژه‌های نفت و گاز را بررسی کرده‌اند، آن‌ها ۱۶۸

⁴ - Risk Identification

⁵ - Project Management Body Of Knowledge (PMBOK)

ریسک فاکتور را شناسایی و در ۷ دسته ذیل طبقه‌بندی کرده‌اند: مالی، انسانی، کیفی، خرید و قراردادهای، مدیریت پروژه، مهندسی. الشحابی و همکارانش [۳۴] ریسک‌های مرتبط با پروژه نفت و گاز دور از خشکی را ارزیابی کرده‌اند. ۵۹ ریسک در این تحقیق شناسایی شده است که از آن میان ۹ عدد از آن‌ها بعنوان ریسک‌های حیاتی و اساسی متمایز شده‌اند.

۲-۲- ارزیابی ریسک^۶

ارزیابی ریسک بعنوان «فرایند اولویت‌بندی ریسک‌ها برای آنالیز بیشتر براساس احتمال رخداد آن‌ها و میزان تأثیرگذاریشان» تعریف شده است [۱۵]. ارتباط مستقیمی فی‌مابین موفقیت مدیریت ریسک و موفقیت ارزیابی ریسک وجود دارد. زیرا نتایج ارزیابی ریسک در برنامه مدیریت ریسک کاربرد فراوانی دارد [۳۵]. ارزیابی ریسک تکنیکی برای ارزیابی منابع ریسک، شناسایی ریسک‌های محتمل و محاسبه اثرات بالقوه ریسک‌ها بر اهداف پروژه است [۳۶].

در ارزیابی کیفی ریسک از ابزارهای چون نمودار پارتو^۷، آنالیز اثرات و مدل‌های خرابی (FMEA)^۸، ماتریس احتمال و اثر ریسک^۹ و تکنیک‌های مشابه استفاده می‌شود. در روش احتمال و اثر ریسک، برای هر یک از ریسک‌ها ماتریسی دوبعدی تشکیل می‌شود بنام ماتریس سطوح ریسک^{۱۰} که دو بعد آن شامل شانس یا احتمال ریسک^{۱۱} و اثر، نتیجه و یا شدت ریسک^{۱۲} است. احتمال ریسک بیانگر شانس رخدادن رویداد و شدت ریسک بیانگر درجه اهمیت اثرات ریسک و یا به عبارت بهتر نتایج رویدادهای مرتبط با ریسک، می‌باشد. در متن ماتریس نیز شاخص مواجهه با ریسک قرار می‌گیرد.

مطالعات متعددی از روش‌های تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه (MADM)^{۱۳} همچون AHP، TOPSIS و ANP برای ارزیابی ریسک بهره برده‌اند. ژنگ و همکاران [۳۷] با بهره‌گیری از روش AHP فازی، متدولوژی جدیدی را برای مواجهه با ریسک‌ها در شرایط بحرانی ارائه کرده‌اند. بعلاوه، AHP مورد استفاده آنها به گونه‌ای اصلاح شده است که فاکتورهای ریسک ساختاردهی و اولویت‌بندی شوند. دیکمن و بیرگنول [۳۸] متدولوژی را برای ریسک سرریز هزینه با استفاده از ارزیابی ریسک فازی برای پروژه‌های بین‌المللی ساخت پیشنهاد داده‌اند. متدولوژی پیشنهاد شده از یک روش امتیازدهی ریسک فازی به‌همراه یک فرایند دیاگرامی شناسایی ریسک بهره می‌برد. دیاگرام یاد شده به سادگی تعاملات فی‌مابین ریسک‌ها را نشان می‌دهد. نیتو مورت و رازویلا [۱۵] متدولوژی را برای ارزیابی ریسک‌ها با استفاده از مجموعه فازی و نیز روش AHP برای مدلسازی تعداد بیشتری از ریسک‌ها ارائه کرده‌اند. آن‌ها همچنین از روش وزن‌دهی سلسله‌مراتبی که بر پایه مقایسات زوجی است برای تعیین اوزان ریسک‌ها بهره برده‌اند. کو و لو [۲۵] ریسک‌ها را برای پروژه ساخت مترو با بهره‌گیری از یک روش MADM فازی، ارزیابی کرده‌اند. آن‌ها از روش CFPR برای اندازه‌گیری میزان اثرگذاری گروه‌های ریسک و نیز فاکتورهای ریسک بر عملکرد پروژه بهره برده‌اند. همچنین در این تحقیق از CFRR برای آنالیز احتمال رخداد ریسک و نیز سطح ریسک کلی پروژه استفاده شده است. تایلان و همکارانش [۱۹] از متدولوژی یکپارچه شامل TOPSIS فازی و AHP فازی استفاده کرده‌اند. آن‌ها از مدل ترکیبی TOPSIS فازی و AHP فازی برای ارزیابی ریسک‌های مبهم، نادقیق و نامطمئن بهره برده‌اند. ایدوغان و کوسال [۳۹] ریسک‌های پروژه‌های ساخت بین‌المللی را با استفاده از روش ANP ارزیابی کرده‌اند. این روش از آنجا انتخاب شده است که در آن روابط دوطرفه فی‌مابین ریسک‌ها قابل مدلسازی و نمایش است. چمونو و همکارانش [۴۰]، یک متدولوژی جدید برای گزینش روش ارزیابی ریسک مناسب ارائه کرده‌اند. آن‌ها متدولوژی خود را بر پایه ANP بنا نهاده‌اند. فضلی و هاوی [۴۱] یک چهارچوب ارزیابی ریسک در زنجیره تأمین نفت را با استفاده از DEMATEL و ANP ارائه کرده‌اند. از DEMATEL برای آنالیز وابستگی‌های فی‌مابین ریسک‌ها و از ANP برای رتبه‌دهی به ریسک‌ها استفاده شده است. مطالعات صورت گرفته تاکنون تمامی جوانب ارزیابی ریسک در پروژه‌های نفت، گاز و پتروشیمی را پوشش نداده است. وود [۴۲] تنها بر روی درک عملکرد پروژه در صنایع نفت و گاز در هنگامی که با عدم قطعیت‌های مهمی مواجه‌ایم تمرکز کرده است. این مطالعه به فرایند ارزیابی ریسک

⁶ - Risk Assessment

⁷ - Pareto Chart

⁸ - Failure Mode & Effect Analysis (FMEA)

⁹ - Risk probability and Impact Matrix

¹⁰ - Risk Level Matrix

¹¹ - Risk Likelihood

¹² - Risk Impact

¹³ - Multi Attribute Decision Making (MADM)

ورود نکرده و آن را مورد بررسی قرار نداده است. در مطالعه دیگری بوسیله میدل و کاربویی [۴۳] مدیریت ریسک بنگاه (ERM) در صنایع نفت و گاز مورد بررسی قرار گرفته است. در این مطالعه نیز به ارزیابی ریسک‌های تأثیرگذار بر اهداف پروژه پرداخته نشده است.

۲-۳- روش منطق شهودی

در دنیای واقعی بسیاری از مسائل تصمیم‌گیری با هر دو دسته معیارهای کمی و کیفی درگیر هستند. به عنوان مثال در فرآیند ارزیابی ریسک‌ها، در بسیاری از موارد تعیین احتمال رخداد و نیز میزان اثر هر یک از ریسک‌های شناسایی شده بر اهداف پروژه بصورت کمی مشکل و در بسیاری از موارد ناممکن است. از اینرو در عمل این معیارها می‌بایست بصورت کیفی و تحت قضاوت‌های انسانی^{۱۴} مورد ارزیابی قرار گیرند. این طیف از قضاوت‌ها ذهنی بوده و همواره با عدم قطعیت‌هایی نشأت گرفته از ناتوانی انسانی ارزیابان همراه است. ناتوانی‌هایی از جنس عدم توانایی در فراهم آوردن قضاوت‌های کامل، فقدان اطلاعات و شواهد، و یا ابهام معنایی معیارها در فرآیند ارزیابی. این چنین عدم قطعیت‌هایی را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد: فازی بودن (ابهام)^{۱۵} و جهل (نقص)^{۱۶} [۴۴]. ابهام در ارزیابی را می‌توان با بهره‌گیری از تئوری مجموعه‌های فازی^{۱۷} [۴۵] بیان کرد. از سوی دیگر در پاسخ به نوع دوم از عدم قطعیت‌های معرفی شده، تئوری شواهد دمپستر-شافر (D-S)^{۱۸} [۴۶] چهارچوب مناسبی را برای مدل‌سازی جهل ارائه کرده است. در دو دهه گذشته، روش منطق شهودی (ER) برای مسئله تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه پیشنهاد و توسعه داده شده است [۴۷] [۴۸]. اساس این روش بر پایه یک مدل ارزیابی سلسله مراتبی و قوانین ترکیب تئوری شواهد دمپستر-شافر (D-S) است، که حاصل دگرگونی یکی از تکنیک‌های اساسی برای مواجهه با حالت عدم اطمینان در هوش مصنوعی است. به هنگام ارزیابی ریسک‌های پروژه در اکثر مواقع به جای مواجهه با عدم قطعیت‌هایی از جنس ابهام با عدم قطعیتی از جنس جهل و عدم دسترسی کامل به اطلاعات و شواهد روبه‌رو هستیم. به عنوان مثال ارزیابان در هنگام ارزیابی میزان اثر ریسک‌های پروژه به پشتیبانی میزان شناخت و آگاهی خود از اثرات آن ریسک‌ها بر اهداف پروژه، ارزیابی خود را ارائه می‌کنند. از اینرو به جهت در نظرگیری میزان دسترسی به اطلاعات و شواهد در فرآیند ارزیابی، در این مقاله از روش منطق شهودی استفاده شده است. تاکنون روش ER در گستره وسیعی از مسائل مهندسی و مدیریت استفاده شده است، از جمله ارزیابی و انتخاب پروژه‌ها [۴۹، ۵۰]، ارزیابی رویه‌های تعمیرات و نگهداری [۵۱]، ارزیابی عملکرد [۵۲]، آنالیز حالات بالقوه خرابی [۵۳]، مسئله موازنه زمان-هزینه-کیفیت در پروژه‌های ساخت [۵۴] و انتخاب روش‌های طراحی [۵۵].

همچنین در مقایسه با روش مرسوم احتمال و شدت ریسک نیز بهره‌گیری از روش منطق شهودی دارای برتری و رجحان قابل توجهی است. اولاً همانطور که در بخش پیشین تشریح شد در روش احتمال و اثر ریسک، اثرات ریسک بصورت کلی و تحت یک معیار کلی مورد سنجش قرار می‌گیرد. ولیکن در روش منطق شهودی امکان تفکیک میزان تأثیرگذاری ریسک‌های شناسایی شده بر هر یک از اهداف سه‌گانه پروژه مشتمل بر زمان، هزینه و کیفیت و عملکرد پروژه، حتی با در نظرگیری اوزان و اهمیت نسبی متفاوت، وجود داشته و می‌توان با بهره‌گیری از این روش تحت فرآیندی کارا به تجمیع این ارزیابی‌ها اقدام نمود. ثانیاً در ماتریس احتمال و اثر ریسک میزان دسترسی به شواهد و اطلاعات در فرآیند ارزیابی در نظر گرفته نمی‌شود. به عبارت دیگر طراحی و استفاده از این روش با فرض دسترسی کامل به شواهد و اطلاعات صورت می‌گیرد. که این فرض با توجه به ماهیت ارزیابی عدم قطعیت‌ها و ریسک‌های پروژه به دور از واقعیت است.

¹⁴ - Human Judgments

¹⁵ - Fuzziness (Vagueness)

¹⁶ - Ignorance (Incompleteness)

¹⁷ - Fuzzy Sets Theory

¹⁸ - Dempster-Shafer (D-S) Theory of Evidence

۳- چهارچوب پیشنهادی برای شناسایی و ارزیابی ریسک

چهارچوب پیشنهادی برای شناسایی و ارزیابی ریسک در پروژه‌های پتروشیمی، با در نظرگیری هلدینگ پتروشیمی باختر به عنوان مطالعه موردی، که متشکل از ۷ مرحله است در شکل ۱ نشان داده شده است. در ادامه به تشریح هر یک از این مراحل خواهیم پرداخت:

شکل ۱: چهارچوب پیشنهادی برای شناسایی و ارزیابی ریسک

۳-۱- شناسایی اولیه ریسک‌ها از طریق بررسی مستندات پروژه‌های انجام شده و در حال انجام

در این مطالعه در راستای شناسایی ریسک‌های پروژه‌های انجام شده و در حال انجام هلدینگ باختر سه دسته از اسناد مورد بررسی قرار گرفت:

- ❖ گزارش‌های پیشرفت تهیه شده در بخش‌های برنامه‌ریزی و مدیریت پروژه کارفرما
- ❖ گزارش‌های پیشرفت تهیه شده توسط پیمانکاران
- ❖ لوایح تأخیرات و مدارک الحاقیه قرارداد ارائه شده توسط پیمانکاران

جدول ۱ تعداد گزارش‌ها و لوایح بررسی شده برای استخراج عدم‌قطعیت‌ها و ریسک، تعداد ریسک‌های شناسایی شده و فراوانی جمع‌ی آن‌ها را نشان می‌دهد. تعداد کل ریسک‌های استخراج شده در مجموع از ۳ دسته اسناد بررسی شده ۶۴ ریسک بوده است، که با توجه به ۲۰ ریسک مشترک در آن‌ها مجموع کل ریسک‌های استخراج شده ۴۴ ریسک بوده است.

جدول ۱: کلیات بررسی گزارشات و لوایح

ردیف	عنوان سند	تعداد گزارش‌های بررسی شده	تعداد ریسک‌های شناسایی شده	فراوانی ریسک‌های شناسایی شده
۱	گزارش‌های پیشرفت کارفرما	۳۵۳	۲۳	۶۳۴
۲	گزارش‌های پیشرفت پیمانکاران	۶۰۹	۲۳	۳۸۵
۳	لوایح تاخیرات و الحاقیه‌ها	۲۹	۱۸	۱۵۸
	مجموع	۹۹۱	۴۴	۱۱۷۷

۳-۲- تکمیل شناسایی ریسک‌ها و دسته‌بندی آنها از طریق مصاحبه با خبرگان

در ادامه، در راستای تکمیل شناسایی ریسک‌های جاری و محتمل در پروژه‌های انجام شده و یا در حال انجام هلدینگ باختر، با بهره‌گیری از گروهی از کارشناسان و مدیران این هلدینگ از طریق مصاحبه اقدام شده است. از آنجا که در این مصاحبه‌ها سؤالات موردنظر تا حد زیادی تعیین شده و در زمان مصاحبه به مصاحبه‌شوندگان ارائه شده است، مصاحبه‌ها «نیمه ساختار یافته» بوده است و از آنجا که مصاحبه حول موضوع از پیش تعیین شده انجام گرفته است مصاحبه «نیمه‌باز» بوده است. گروه همکار در این بخش از مطالعه متشکل از ۱۷ نفر از کارشناسان و مدیران شاغل در شرکت‌های زیرمجموعه هلدینگ باختر بوده است. جدول ۲ اطلاعات تحصیلی و شغلی تیم کارشناسی همکار در مطالعه را نشان می‌دهند.

جدول ۲: اطلاعات تحصیلی و شغلی گروه همکار در مطالعه

سطح تحصیلات	سابقه کار	جایگاه سازمانی	محل سازمانی
کارشناسی	۱۰ تا ۱۵ سال	مدیر عامل و عضو هیئت مدیره	مدیریت عالی و مدیریت پروژه
کارشناسی ارشد	۱۵ تا ۲۰ سال	رییس بخش	مهندسی
	۲۰ تا ۲۵ سال	کارشناس ارشد	تدارکات
	۲۵ سال به بالا		مالی
			نظارت و بازرسی

مصاحبه‌های صورت گرفته حول سه سوال ذیل انجام گرفته است:

- ❖ در تجارب پیشین‌تان با توجه به بخشی که در پروژه مشغول به فعالیت بوده‌اید، با چه موارد و حوادثی روبه‌رو شده اید که زمان، هزینه، یا کیفیت فعالیت‌های پروژه را از حد مطلوب برنامه‌ریزی شده برای آن خارج کرده است؟
- ❖ به نظر شما در زمان کنونی آیا موارد، و رخدادی (علاوه بر موارد ذکر شده برای سؤال ۱) ممکن است رخ دهد که زمان، هزینه و یا کیفیت پروژه را دستخوش تغییرات اساسی کند؟
- ❖ چه طبقه‌بندی را برای تفکیک ریسک‌های شناسایی شده پیشنهاد می‌کنید؟

با تجمیع نتایج بدست آمده از مصاحبه‌های صورت گرفته با گروه همکار در این مطالعه و نیز فرآیند بررسی مستندات، تعداد ۱۰۴ ریسک مرتبط با پروژه‌های انجام شده و در حال انجام هلدینگ باختر استخراج و شناسایی شد، که در دو دسته داخلی و خارجی و ۸ زیردسته پیشنهاد شده برای طبقه‌بندی ریسک‌ها تفکیک شده است. جداول ۳ و ۴ به ترتیب ریسک‌های شناسایی شده داخلی و خارجی در پروژه‌های پتروشیمی را نشان می‌دهد.

جدول ۳: ریسک‌های داخلی شناسایی شده در پروژه‌های پتروشیمی

عنوان ریسک	کد ریسک	عنوان ریسک	کد ریسک	
عدم تخصیص مالی بهنگام در پروژه	IM11	تأخیر در فرایند دریافت تسهیلات	IM1	مالکیت و مدیریت عالیه
عدم کفایت کنترل‌ها	IM12	عدم هماهنگی و تعارضات میان سهامداران	IM2	
عدم تکمیل ساختار سازمانی مصوب	IM13	نقص در فرایند ارزیابی و انتخاب پیمانکاران	IM3	
بروکراسی سازمانی و عدم پیگیری کافی امور	IM14	بی‌انگیزگی و عدم مهارت و تجربه کافی تیم راهبری پروژه	IM4	
نقص در بروزرسانی مطالعات اقتصادی طرح	IM15	تعارضات و بحث‌ها فی‌مابین بخش‌های مختلف پروژه	IM5	
نقص در بودجه‌ریزی و برنامه‌ریزی منابع طرح	IM16	نقص در تعیین شرح وظایف و مسئولیت‌های مشخص برای بخش‌ها و افراد درگیر پروژه	IM6	
تأخیر در امضا و موثرسازی قراردادهای	IM17	تجربه ناکافی در مدیریت برخی فعالیت‌های راهبری	IM7	
ابهامات در قراردادهای	IM18	نقص در فرایندهای مدیریت دانش در سازمان	IM8	
انتخاب نامناسب محل پروژه	IM19	برنامه‌ریزی ضعیف	IM9	
		نقص در ارتباطات و فرایند‌های تبادل اطلاعات میان ارکان و اشخاص در پروژه	IM10	
نقص در As-Built نمودن نقشه‌های مهندسی	IE8	نقص در تشخیص و تعریف نیازمندی‌های پروژه	IE1	مهندسی
مشکلات قراردادی با پیمانکار EPS	IE9	نقص در مذاکرات و فرایند‌های دریافت لایسنس	IE2	
تأخیر در بررسی و ارسال اسناد توسط پیمانکار EPS	IE10	عدم همکاری مناسب لایسنسور و پیمانکار EPS	IE3	
تأخیر در ارسال و تصحیح اسناد ساخت توسط تامین‌کنندگان	IE11	نقص در فرآیندهای تهیه TBE	IE4	
پیچیدگی طراحی و مهندسی ساخت در برخی تجهیزات	IE12	اشتباهات و خطاها در طراحی	IE5	
تغییرات در طراحی بوسیله لایسنسور و با پیمانکار EPS	IE13	استانداردهای متفاوت تامین‌کننده و پیمانکار EPS	IE6	
		نقص در دیتابیس یکپارچه طراحی شده برای اطلاعات مهندسی	IE7	
نقص در فرایندهای ترخیص از گمرگات خارجی	IP9	مشکلات احتمالی در حمل زمینی محموله‌های ترافیکی	IP1	تدارکات
نقص در فعالیت‌های مرتبط با Forwarder	IP10	مشکلات احتمالی در انعقاد قراردادهای حمل و بیمه	IP2	
مشکلات احتمالی در پرداخت‌ها و انتقال پول	IP11	تاخیرات و مشکلات احتمالی به هنگام حمل دریایی تجهیزات	IP3	
نقص در فرایند نظارت بر ساخت	IP12	نقص در فعالیت‌های مرتبط با Third Party	IP4	
پنهان‌کاری و استفاده از متریکال نامرغوب توسط تامین‌کنندگان	IP13	تأخیر در فرایند ساخت تامین‌کنندگان علی‌الخصوص تامین‌کنندگان داخلی	IP5	
افزایش قیمت متریکال و تجهیزات	IP14	مشکلات تامین مواد برای تامین‌کنندگان داخلی	IP6	
ورشکستگی تامین‌کنندگان متریکال و تجهیزات	IP15	ادعاهای قراردادی و حقوقی تامین‌کنندگان	IP7	
نقص در عملکرد برخی تجهیزات ساخته شده	IP16	نقص در فرایندهای ترخیص از گمرگات داخلی	IP8	
نقص در فرایندهای نظارت سایت پروژه	IC10	عدم تجربه کافی پیمانکاران ساخت	IC1	ساخت
نقص در فرایندهای ارتباطی و اطلاعاتی میان پیمانکاران و تیم نظارت	IC11	تداخلات کاری میان پیمانکاران	IC2	
نقص در اهتمام به مسایل مرتبط با HSE	IC12	تجهیزات ناکافی پیمانکاران	IC3	
خرابی ماشین‌آلات	IC13	ادعاهای قراردادی پیمانکاران	IC4	
عدم دریافت بهنگام مواد	IC14	نقص در برنامه‌ریزی پیمانکاران ساخت	IC5	
عدم هماهنگی، دعوی و جدل‌های فی‌مابین پیمانکاران و پیمانکاران خرد	IC15	عدم تجهیز بهنگام کارگاه توسط پیمانکاران	IC6	
ورشکستگی پیمانکاران ساخت	IC16	نقص در تامین نیروی انسانی با مهارت کافی توسط پیمانکاران	IC7	
اعتبار و قدرت مالی ناکافی برخی پیمانکاران	IC17	تخمین اشتباه زمان و هزینه فعالیت توسط پیمانکاران	IC8	
تعارضات فی‌مابین مشاور طرح، تیم نظارت و پیمانکاران	IC18	نقص در مدیریت در سطح پیمانکاران ساخت	IC9	

جدول ۴: ریسک های خارجی شناسایی شده در پروژه های پتروشیمی

عنوان ریسک	کد ریسک	عنوان ریسک	کد ریسک
عدم همکاری سلیقه‌ای برخی نهادها و اشخاص تصمیم‌گیر محلی و منطقه‌ای	EP5	جنبه ها و تفاسیر گوناگون از تحریم‌های بین‌المللی جاری برای ایران	EP1
ناآرامی‌ها، هرج و مرج و اعتصابات ملی و منطقه‌ای	EP6	تهدیدات و فشار برخی نهادهای داخلی	EP2
محدودیت‌ها در خصوص فروش محصولات پتروشیمی	EP7	مخالفت‌های ساکنان بومی منطقه	EP3
اعتصابات کارگری	EP8	احتمال وضع تحریم‌های جدید	EP4
افزایش حقوق و دستمزد	EM8	تورم در خصوص مواد و تجهیزات داخلی	EM1
افزایش قیمت خوراک	EM9	افزایش ظرفیت و تسریع فرایند ساخت واحدهای مشابه داخلی	EM2
افزایش قیمت یونیلیتی‌ها	EM10	ظهور تکنولوژی‌های جدید با بهره‌وری و اقتصاد طرح بهتر	EM3
نقص در دسترسی بهنگام و مطمئن به خوراک	EM11	افزایش ظرفیت تولید بین‌المللی	EM4
نقص در دسترسی بهنگام و مطمئن به یوتیلیتی‌ها	EM12	امکان کاهش تقاضای جهانی	EM5
تغییرات نرخ برابری ارزها	EM13	رکود و کاهش قدرت ارائه تسهیلات توسط بانک‌های داخلی	EM6
		امکان عدم همکاری‌های دولتی در ارائه تضامین مناسب در خصوص استفاده از تسهیلات خارجی	EM7
وضع قوانین و دستورالعمل‌های جدید از سوی NPC	EL5	امکانات افزایش فشار نهادهای زیست - محیطی بر طرح	EL1
وضع قوانین و مقررات جدید از سوی سازمان منطقه ویژه	EL6	دعاوی با نهادها و اتحادیه‌های کارگری	EL2
تأخیر در دریافت مجوزها و تأییدیه‌های ملی	EL7	تأخیر در دریافت مجوزها و امتیازات منطقه‌ای	EL3
عدم قطعیت‌ها و ناعدالتی در دعاوی حقوقی	EL8	معارضات بومی و دعاوی مربوط به آن‌ها	EL4
تروریسم و خرابکاری	EA5	زمین لرزه	EA1
آتش‌سوزی و انفجار در واحد	EA6	ریزگردها و طوفان	EA2
آتش‌سوزی و انفجار در واحدهای مجاور	EA7	باران شدید	EA3
سرقت	EA8	دما و رطوبت بالا	EA4

۳-۳- تعیین شاخص‌های ضروری برای ارزیابی ریسک‌ها

به منظور استفاده از روش منطق شهودی در مسئله ارزیابی ریسک‌های پروژه، در ابتدا می‌بایست معیارهای لازم جهت سنجش ریسک‌ها تعیین گردد. شکل ۲ سلسله مراتب معیارها برای ارزیابی ریسک‌های پروژه را نشان می‌دهد. در سطح نخست ارزیابی ریسک پروژه‌های ایجاد پتروشیمی قرار دارد. سطح دوم به دو معیار احتمال رخداد ریسک و میزان تأثیر آن بر اهداف پروژه تفکیک شده است. ولیکن میزان اثرگذاری ریسک به خودی خود قابل ارزیابی نبوده و به سه دسته میزان تأثیر بر زمان پروژه، میزان تأثیر بر هزینه پروژه و میزان تأثیر بر کیفیت و عملکرد پروژه، تفکیک شده است.

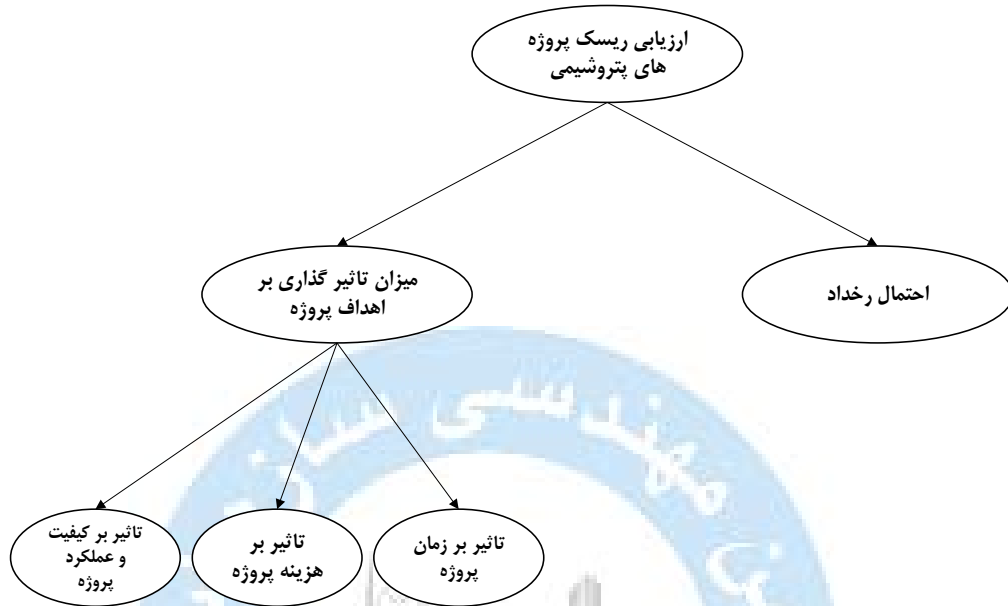
۳-۴- تعیین اهمیت و رتبه ارزیابی برای هر یک از شاخص‌های ارزیابی

در این مطالعه به سبب آنکه تصمیم‌گیرندگان مقایسه فی‌مابین معیارهای در دو سطح داده شده را ناممکن می‌دانستند، در هر دو سطح اهمیت نسبی معیارها برابر در نظر گرفته شده است. از طرف دیگر به منظور ارزیابی معیارهای ارزیابی ریسک پروژه لازم است رتبه‌های ارزیابی^{۱۹} تعریف شوند. این رتبه‌ها در حقیقت فراهم کننده یک مجموعه کامل از استانداردهای متمایزکننده^{۲۰} برای ارزیابی معیارهای موردبحث‌اند. یک جنبه ی مهم برای ارزیابی، سطح تمایز و یا به عبارتی تعداد اعضای مجموعه رتبه‌های ارزیابی است. تعداد عناصر می‌بایست به اندازه‌ای زیاد باشد که دقت بی‌استفاده را به تصمیم‌گیرنده تحمیل نکند، و می‌بایست به اندازه‌ای کم باشد که اجازه تمایز مناسب بین گزینه‌ها را به تصمیم‌گیرنده بدهند. مطابق با بررسی انجام شده، در عمل عدد ۵ مقدار معقولانه‌ای برای این تعداد است. بعلاوه، اگرچه در بیشتر مقالات به منظور سادگی کار، یک مجموعه یکسان از رتبه‌های ارزیابی را برای همه معیارها در نظر گرفته‌اند، ولی معیارهای مختلف می‌توانند

¹⁹ - Evaluation Grades

²⁰ - Distinct Standards

مجموعه رتبه‌های ارزیابی متفاوتی داشته باشند. برای استفاده از الگوریتم روش منطق شهودی ابتدا می‌بایست بواسطه روش تبدیل ارائه شده در ادبیات موضوع این مجموعه‌های متفاوت به مجموعه رتبه معیار سطح بالایشان تبدیل شوند. در این مطالعه، رتبه‌های ارزیابی برای تمامی معیارها یکسان و به صورت ذیل تعریف شده است: بسیار بالا (VH) ۲۱، بالا (H) ۲۲، متوسط (M) ۲۳، پایین (L) ۲۴، بسیار پایین (VL) ۲۵.

شکل ۲: سلسله مراتب معیارها برای ارزیابی ریسک‌های پروژه

۳-۵- چهارچوب مدل شده روش منطق شهودی برای ارزیابی ریسک‌ها

پس از تعیین اوزان و رتبه‌های ارزیابی برای همه شاخص‌های ارزیابی، در این قسمت چهارچوبی برای مدلسازی ارزیابی ریسک‌های پروژه بر پایه روش منطق شهودی ارائه می‌شود. تشریح این چهارچوب برای "میزان تاثیرگذاری بر اهداف پروژه" ارائه می‌گردد، ولیکن بسط آن به قسمت دیگر یعنی "احتمال رخداد" و نیز سطح فوقانی این دو معیار یعنی "ارزیابی ریسک در پروژه‌های پتروشیمی"، به راحتی امکان پذیر است.

در ابتدا یک ساختار سلسله مراتبی متشکل از دو سطح برای ارزیابی ریسک در نظر بگیرید، "تاثیرگذاری بر اهداف پروژه" را با نماد RI در سطح بالایی نشان داده و یک مجموعه محدود از شاخص‌های ارزیابی تاثیرگذاری بر اهداف را در سطح پایین قرار می‌دهیم. این شاخص‌ها را اینگونه در نظر بگیرید:

$$RI = \{RI_1, \dots, RI_i, \dots, RI_L\} \quad (1)$$

و فرض کنید اوزان معیارهای پایه به صورت $W = (w_1, \dots, w_i, \dots, w_L)$ داده شده است، بطوریکه w_i اهمیت نسبی مربوط به RI_i شاخص است و $0 \leq w_i \leq 1$. برای ارزیابی این دسته از شاخص‌ها فرض کنید مجموعه رتبه‌های ارزیابی ذیل در نظر گرفته شده است:

$$\mathcal{H} = \{H_1, \dots, H_n, \dots, H_N\} \quad (2)$$

یک ارزیابی برای شاخص RI_i مربوط به ریسکی خاص را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$S(HC_i) = \{(H_n, \beta_{n,i}), n = 1, \dots, N\} \quad (3)$$

که $\beta_{n,i}$ نشان‌دهنده یک درجه اطمینان است بطوریکه:

$$\beta_{n,i} \geq 0 \quad (4)$$

$$\sum_{n=1}^N \beta_{n,i} \leq 1 \quad (5)$$

یک ارزیابی کامل نامیده می‌شود اگر:

$$\sum_{n=1}^N \beta_{n,i} = 1 \quad (6)$$

و ناقص نامیده می‌شود اگر:

$$\sum_{n=1}^N \beta_{n,i} < 1 \quad (7)$$

برای ارزیابی هر کدام از این ریسک‌ها در مقابل معیار احتمال رخداد، این پرسش صورت می‌گیرد که: "احتمال رخداد این ریسک در پروژه‌های پتروشیمی تا چه حد است؟" و در مقابل زیرمعیارهای میزان تاثیرگذاری بر اهداف پرسش بدین گونه خواهد بود که: "میزان تاثیرگذاری این ریسک بر این هدف چگونه است؟" پاسخ تصمیم‌گیرنده بدین سوال می‌بایستی در قالب رتبه‌های ارزیابی داده شود.

به سبب محدودیت فضا، ارزیابی‌های انجام شده تنها برای زیردسته "مالکیت و مدیریت عالی" در جدول ۵ آورده شده است. برای مثال تیم کارشناسی، ریسک "عدم هماهنگی و تعارضات میان سهامداران (IM2)" را در قبال عامل "تاثیر بر هزینه پروژه" بصورت ۴۰٪ بالا و ۴۰٪ بسیار بالا ارزیابی کرده است، که در جدول بصورت $\{VH(0.4); H(0.4)\}$ نمایش داده شده است، که در آن حروف VH و H نمایانگر همان رتبه‌های ارزیابی "بسیار بالا" و "بالا" در مجموعه رتبه‌های ارزیابی پنج‌گانه مورد استفاده و اعداد ۴۰٪ و ۴۰٪ درجات اطمینان تصمیم‌گیرنده برای دو رتبه ارزیابی ارائه شده، بوده است. از آنجا که در این ارزیابی درجات اطمینان ارائه شده جمعی کمتر از یک دارند، ارزیابی ناقص بشمار می‌آید. این چنین ارزیابی‌های ناقصی در دنیای واقعی بکرات رخ داده و می‌توان دلیل آن را فقدان داده و شواهد و یا عدم توانایی تصمیم‌گیرنده در ارائه یک ارزیابی، به سبب فقدان مهارت و تجربه کافی در این چنین معیارهایی، نسبت داد. از طرف دیگر در خصوص ارزیابی ریسک "برنامه‌ریزی ضعیف (IM9)" در ارتباط با عامل "تاثیر بر زمان پروژه" بصورت ۳۰٪ بالا و ۷۰٪ متوسط ارزیابی شده است، که در ارزیابی کامل به شمار می‌آید.

جدول ۵: ارزیابی ریسک‌های شناسایی شده در زیردسته مالکیت و مدیریت عالی

کد ریسک	ارزیابی های صورت گرفته		
	احتمال رخداد	تاثیر بر زمان پروژه	تاثیر بر هزینه پروژه و کیفیت پروژه
IM1	VH(0.6), H(0.3)	VH(0.8), H(0.1)	H(0.6), M(0.2)
IM2	H(0.3), M(0.2)	VH(0.4), H(0.4)	L(0.2), VL(0.6)
IM3	M(0.9)	H(0.6), M(0.4)	H(0.8), M(0.1)
IM4	H(0.6), M(0.2)	M(0.9)	H(0.5), M(0.5)
IM5	VH(0.5), H(0.5)	M(0.2), L(0.5)	M(0.1), L(0.8)
IM6	M(0.5), L(0.4)	H(0.3), M(0.6)	H(0.4), M(0.5)
IM7	M(0.7)	H(0.5), M(0.1)	H(0.3), M(0.4)
IM8	M(0.4), L(0.6)	M(0.2), L(0.8)	L(0.8), VL(0.2)
IM9	M(0.9)	H(0.3), M(0.7)	L(0.6), VL(0.4)
IM10	H(1)	M(0.8)	M(0.4), L(0.6)
IM11	M(0.2), L(0.7)	VH(0.6), H(0.3)	VL(0.8)
IM12	M(0.8)	H(0.4), M(0.6)	H(0.5), M(0.5)
IM13	L(0.9), VL(0.1)	M(0.5), L(0.5)	M(0.2), L(0.7)
IM14	M(0.9)	M(0.4), L(0.5)	VL(0.8)
IM15	L(0.8)	VL(1)	M(0.4), L(0.6)
IM16	VH(0.1), H(0.8)	VH(0.5), H(0.5)	VL(0.7)
IM17	M(1)	M(0.5), L(0.5)	VL(0.7)
IM18	H(0.8), M(0.2)	M(0.2), L(0.7)	L(0.5), VL(0.5)
IM19	M(0.5), L(0.5)	H(0.6), M(0.4)	H(0.2), M(0.7)

۳-۶- الگوریتم منطق شهودی برای تجمیع ارزیابی‌ها

این فرایند بر پایه قانون ترکیب تئوری شواهد دمپستر-شافر بنا نهاده شده است. در ابتدا یک الگوریتم بازگشتی برای این فرایند تجمیع ارائه شد [۴۸]، که در سال ۲۰۰۲ به سبب برطرف کردن برخی نواقص، دچار اصلاحاتی شد [۵۶]. در ذیل خلاصه ای از این الگوریتم اصلاح شده منطق شهودی ارائه می‌گردد.

در ابتدا درجات اطمینان با ضرب در اوزان مرتبطشان به جرم‌های احتمال پایه تبدیل می‌شوند و نیز داریم:

$$m_{n,i} = w_i \beta_{n,i}, \quad n = 1, \dots, N; \quad i = 1, \dots, L \quad (8)$$

$$m_{H,i} = 1 - \sum_{n=1}^N m_{n,i} = 1 - w_i \sum_{n=1}^N \beta_{n,i}, \quad i = 1, \dots, L \quad (9)$$

$$\bar{m}_{H,i} = 1 - w_i, \quad i = 1, \dots, L \quad (10)$$

$$\tilde{m}_{H,i} = w_i (1 - \sum_{n=1}^N \beta_{n,i}), \quad i = 1, \dots, L \quad (11)$$

با توجه به این مسئله که:

$$m_{H,i} = \bar{m}_{H,i} + \tilde{m}_{H,i} \quad (12)$$

$$\sum_{i=1}^L w_i = 1 \quad (13)$$

که $m_{n,i}$ یک جرم احتمال پایه بوده و نشان دهنده درجه اطمینان برای معیار پایه RI_i است و از این فرضیه حمایت می کند که برای معیار RI_i رتبه ارزیابی H_n برگزیده شود. بایستی توجه داشته که جرم احتمال تخصیص یافته به کل مجموعه H یعنی $m_{H,i}$ میزان احتمال عدم تخصیص به هیچکدام از رتبه های ارزیابی تعریف می شود. این جرم به دو قسمت تقسیم می شود: $\bar{m}_{H,i}$ و $\tilde{m}_{H,i}$. اولین قسمت از مجموع احتمال باقی مانده $\bar{m}_{H,i}$ است که به این سبب که معیارها در یک ارزیابی تنها به تناسب و نشان نقش ایفا می کنند، به رتبه های منحصر به فرد تخصیص داده نشده است. $\tilde{m}_{H,i}$ دومین قسمت از مجموع احتمال باقی مانده تخصیص نیافته به رتبه های ارزیابی به سبب نقص در ارزیابی $S(RI_i)$ است. اگر $S(RI_i)$ کامل باشد، $\tilde{m}_{H,i}$ صفر خواهد بود.

$E_{I(i)} = \{RI_1, \dots, RI_i\}$ را زیرمجموعه ای شامل i معیار پایه اول در نظر بگیرد. $m_{n,I(i)}$ را یک جرم احتمال نشان دهنده درجه اطمینان برای همه معیارهای پایه در $E_{I(i)}$ در نظر بگیرید، که از این فرضیه حمایت می کند که ارزیابی در رتبه H_n قرار می گیرد. $m_{H,I(i)}$ را نیز جرم احتمال باقی مانده تخصیص نیافته برای معیارهای پایه حاضر در $E_{I(i)}$ در نظر بگیرید.

حال با توجه به این نشانه گذاری ها، فرایند بازگشتی تجمیع طبق الگوریتم زیر صورت می گیرد:

$$\{H_n\}: m_{n,I(i+1)} = K_{I(i+1)} [m_{n,I(i)} m_{n,i+1} + m_{n,I(i)} m_{H,i+1} + m_{H,I(i)} m_{n,i+1}], \quad (14)$$

$$m_{H,I(i)} = \bar{m}_{H,I(i)} + \tilde{m}_{H,I(i)}, \quad n = 1, \dots, N \quad (15)$$

$$\{H\}: \tilde{m}_{H,I(i+1)} = K_{I(i+1)} [\tilde{m}_{H,I(i)} \tilde{m}_{H,i+1} + \tilde{m}_{H,I(i)} \bar{m}_{H,i+1} + \bar{m}_{H,I(i)} \tilde{m}_{H,i+1}], \quad (16)$$

$$\{H\}: \bar{m}_{H,I(i+1)} = K_{I(i+1)} [\bar{m}_{H,I(i)} \bar{m}_{H,i+1}], \quad (17)$$

$$\{H\}: \bar{m}_{H,I(i+1)} = K_{I(i+1)} [\bar{m}_{H,I(i)} \bar{m}_{H,i+1}], \quad (18)$$

بعد از تجمع M ارزیابی انجام شده و تعیین $\bar{m}_{H,I(L)}$ درجات اطمینان ترکیبی همه رتبه ها با استفاده از فرایند نرمال سازی زیر بدست می آیند:

$$\{H_n\}: \beta_n = \frac{m_{n,I(L)}}{1 - \bar{m}_{H,I(L)}}, \quad n = 1, \dots, N, \quad (19)$$

$$\{H\}: \beta_H = \frac{\tilde{m}_{H,I(L)}}{1 - \bar{m}_{H,I(L)}} \quad (20)$$

β_n بدست آمده در بالا یک درست نمایی برای H_n بوده و β_H نمایانگر اندازه نقص در ارزیابی کلی و به عبارتی ارزیابی در کل مجموعه H است.

با استفاده از الگوریتم ارائه شده در فوق و اعمال آن بر ارزیابی های ارائه شده برای ۱۰۴ ریسک شناسایی شده می توان امتیازات نهایی و تجمیع شده برای هر ریسک را در هر یک از معیارهای اصلی "احتمال رخداد" و "تاثیرگذاری بر اهداف پروژه" و در نهایت "ارزیابی نهایی ریسک های پروژه های پتروشیمی" بدست آورد. جدول ۶ نشان دهنده ارزیابی های تجمیع شده برای زیردسته مالکیت و مدیریت عالی است.

هر عدد در مقابل هر رتبه در جدول ۶ نشان دهنده ی درجه باور تجمعی تصمیم‌گیرنده است. نتایج نشان داده شده در جدول فوق‌الذکر را بواسطه مقدارشان در هر یک از رتبه‌های ارزیابی می‌توان تحلیل کرد. برای مثال "عدم تخصیص مالی بهنگام در پروژه (IM11)" بصورت ۱۲٫۶٪ بسیار پایین، ۳۶٫۰۲٪ پایین، ۱۰٫۲۹٪ متوسط، ۱۹٫۳۵٪ بالا، ۹٫۹۰٪ بسیار بالا و ۱۱٫۸۵٪ نامشخص ارزیابی شده است. با در نظرگیری مستقیم این نتایج شاید بتوان یک رتبه‌بندی اولیه ارائه کرد ولیکن در بسیاری از موارد ارزیابی گزینه‌ها بسیار به هم نزدیک بوده و رتبه‌بندی مستقیم آن‌ها بسیار مشکل است.

جدول ۶: ارزیابی تجمیع شده در زیردسته مالکیت و مدیریت عالی

کد ریسک	ارزیابی های تجمیع شده					
	Unknown	Very High	High	Medium	Low	Very Low
IM1	0.0843	0.2908	0.4369	0.0289	0.1432	0.0159
IM2	0.3057	0.0770	0.2282	0.1949	0.0787	0.1155
IM3	0.0540	0.0000	0.3283	0.6177	0.0000	0.0000
IM4	0.0945	0.0000	0.3525	0.4991	0.0539	0.0000
IM5	0.0810	0.2702	0.2702	0.0545	0.3240	0.0000
IM6	0.0781	0.0000	0.1009	0.5199	0.3011	0.0000
IM7	0.2350	0.0000	0.2813	0.4837	0.0000	0.0000
IM8	0.0000	0.0000	0.0000	0.1912	0.7300	0.0788
IM9	0.0554	0.0000	0.0428	0.6354	0.2093	0.0571
IM10	0.0276	0.0000	0.5138	0.1931	0.1897	0.0759
IM11	0.1185	0.0990	0.1935	0.1029	0.3602	0.1260
IM12	0.0878	0.0000	0.1313	0.7184	0.0625	0.0000
IM13	0.0350	0.0000	0.0000	0.0962	0.7212	0.1477
IM14	0.0986	0.0000	0.0000	0.5430	0.2433	0.1151
IM15	0.0999	0.0000	0.1289	0.0870	0.5150	0.1692
IM16	0.0785	0.1238	0.6345	0.0736	0.0000	0.0896
IM17	0.0498	0.0000	0.0000	0.6336	0.2104	0.1062
IM18	0.0128	0.0000	0.3995	0.1837	0.3366	0.0673
IM19	0.0358	0.0121	0.2340	0.4791	0.2389	0.0000

۳-۷- روش رتبه‌دهی منطق شهودی بر پایه مطلوبیت بازه‌ای

ممکن است مواردی پیش بیاید که توضیحات ارائه شده در قالب β_n و β_H برای نمایش تفاوت بین دو ارزیابی کافی نباشد. در چنین مواردی، پسندیده آن است که مقادیر عددی هم‌ارز برای ارزیابی‌های توزیع شده طی روشی تولید گردد. مفهوم مطلوبیت مورد انتظار برای تعیین چنین مقادیری استفاده می‌شود. فرض کنید $u(H_n)$ مطلوبیت رتبه H_n باشد به طوری که: $u(H_{n+1}) > u(H_n)$ اگر H_{n+1} بر H_n ارجحتر باشد.

$u(H_n)$ ممکن است با استفاده از روش تخصیص احتمال یا با استفاده از مدل‌های رگرسیون ساخته شده با استفاده از رتبه‌بندی جزئی یا مقایسه جفتی بدست آید. مطلوبیت مورد انتظار گزینه R می‌تواند برای رتبه بندی گزینه‌های مورد استفاده قرار گیرد. بدین صورت:

$$u(R) = \sum_{n=1}^N \beta_n u(H_n). \quad (21)$$

در این مطالعه به سبب دستیابی به یک رتبه‌بندی نهایی برای ریسک‌های مورد مطالعه در قبال عوامل داخلی و خارجی و هر یک از زیرمجموعه‌های آنها مقادیر مطلوبیتی بدین شرح را، برای هر یک از رتبه‌های ارزیابی پنج‌گانه مورد استفاده، در نظر گرفته شده است: بسیارپایین: ۰، پایین: ۰٫۲۵، متوسط: ۰٫۵، بالا: ۰٫۷۵، بسیاربالا: ۱. با استفاده از این مقادیر مطلوبیت و نیز ارزیابی‌های تجمیع شده در

مرحله قبل به یک رتبه‌بندی مناسب برای ریسک‌های مورد مطالعه اقدام شده است. جداول ۷ و ۸ به ترتیب نتایج نهایی ارزیابی ریسک‌های داخلی و خارجی شناسایی شده را نشان می‌دهند.

در میان این ۲۰ ریسک با بیشترین اهمیت، ۱۱ ریسک داخلی و ۹ ریسک خارجی بوده است. در میان ۱۱ ریسک داخلی ریسک‌های مرتبط با "مالکیت و مدیریت عالی" با ۴ ریسک بیشترین سهم را داشته و پس از آن ریسک‌های مرتبط با "مهندسی" و ریسک‌های مرتبط با "ساخت" هر یک ۳ ریسک را از این مجموعه به خود اختصاص داده‌اند. در میان ۹ ریسک خارجی نیز ۵ ریسک متعلق به دسته "بازار و اقتصاد کلان" بوده است و بخش‌های "سیاسی-اجتماعی" و "حوادث طبیعی و غیرطبیعی" هر یک ۲ ریسک را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۷: نتایج نهایی ارزیابی ریسک‌های داخلی شناسایی شده در پروژه‌های پتروشیمی

رتبه ریسک	میانگین ریسک	مینیمم ریسک	ماکزیمم ریسک	کد ریسک	رتبه ریسک	میانگین ریسک	مینیمم ریسک	ماکزیمم ریسک	کد ریسک	
54	0.4448	0.3856	0.5041	IM11	6	0.7109	0.6687	0.7530	IM1	مالکیت و مدیریت عالی
36	0.5172	0.4733	0.5611	IM12	35	0.5181	0.3653	0.6710	IM2	
99	0.2459	0.2284	0.2633	IM13	18	0.5821	0.5551	0.6091	IM3	
75	0.3816	0.3323	0.4309	IM14	20	0.5746	0.5274	0.6219	IM4	
89	0.3189	0.2689	0.3688	IM15	11	0.6217	0.5812	0.6622	IM5	
9	0.6758	0.6365	0.7150	IM16	53	0.4499	0.4109	0.4890	IM6	
74	0.3943	0.3694	0.4192	IM17	21	0.5703	0.4528	0.6878	IM7	
44	0.4821	0.4757	0.4885	IM18	97	0.2781	0.2781	0.2781	IM8	
38	0.5048	0.4869	0.5227	IM19	58	0.4298	0.4021	0.4575	IM9	
					27	0.5431	0.5293	0.5569	IM10	
81	0.3640	0.3640	0.3640	IE8	2	0.7589	0.7143	0.8035	IE1	مهندسی
102	0.2123	0.1931	0.2315	IE9	7	0.6981	0.6656	0.7306	IE2	
41	0.4990	0.3894	0.6086	IE10	37	0.5103	0.3895	0.6311	IE3	
26	0.5527	0.4472	0.6582	IE11	30	0.5385	0.4098	0.6672	IE4	
70	0.4007	0.2863	0.5151	IE12	10	0.6436	0.5098	0.7775	IE5	
59	0.4292	0.3140	0.5445	IE13	28	0.5418	0.5067	0.5768	IE6	
					48	0.4671	0.4311	0.5031	IE7	
55	0.4396	0.3662	0.5130	IP9	72	0.3957	0.2908	0.5006	IP1	تدارکات
51	0.4520	0.3876	0.5165	IP10	79	0.3756	0.3574	0.3937	IP2	
61	0.4254	0.3263	0.5245	IP11	83	0.3532	0.2315	0.4749	IP3	
42	0.4978	0.4307	0.5649	IP12	63	0.4226	0.3924	0.4527	IP4	
94	0.2974	0.2770	0.3178	IP13	34	0.5288	0.4924	0.5653	IP5	
43	0.4938	0.4506	0.5371	IP14	95	0.2917	0.2568	0.3266	IP6	
90	0.3161	0.3024	0.3298	IP15	66	0.4142	0.3725	0.4559	IP7	
33	0.5302	0.4115	0.6490	IP16	93	0.3103	0.2281	0.3924	IP8	
76	0.3814	0.3381	0.4247	IC10	14	0.6039	0.5733	0.6344	IC1	ساخت
88	0.3249	0.3030	0.3468	IC11	29	0.5406	0.5341	0.5471	IC2	
57	0.4367	0.3980	0.4754	IC12	15	0.5943	0.5789	0.6096	IC3	
69	0.4078	0.3021	0.5135	IC13	25	0.5619	0.5407	0.5831	IC4	
71	0.3978	0.2634	0.5322	IC14	22	0.5700	0.5572	0.5828	IC5	
86	0.3366	0.3108	0.3624	IC15	91	0.3156	0.2899	0.3412	IC6	
96	0.2875	0.2311	0.3438	IC16	73	0.3948	0.3654	0.4241	IC7	
39	0.5019	0.4805	0.5234	IC17	24	0.5677	0.4410	0.6945	IC8	
46	0.4786	0.3314	0.6258	IC18	12	0.6216	0.5933	0.6499	IC9	

جدول ۸: نتایج نهایی ارزیابی ریسک‌های خارجی شناسایی شده در پروژه‌های پتروشیمی

رتبه ریسک	میانگین اهمیت ریسک	مینیمم اهمیت ریسک	ماکزیمم اهمیت ریسک	کد ریسک	رتبه ریسک	میانگین اهمیت ریسک	مینیمم اهمیت ریسک	ماکزیمم اهمیت ریسک	کد ریسک	
77	0.3810	0.2596	0.5023	EP5	1	0.7819	0.7704	0.7933	EP1	سیاسی و اجتماعی
103	0.2015	0.1049	0.2981	EP6	31	0.5324	0.3951	0.6696	EP2	
23	0.5692	0.4806	0.6578	EP7	104	0.1948	0.1612	0.2283	EP3	
100	0.2417	0.1292	0.3541	EP8	16	0.5910	0.4934	0.6887	EP4	
52	0.4512	0.3888	0.5136	EM8	50	0.4525	0.4025	0.5025	EM1	اقتصاد کلان و بازار
62	0.4236	0.4005	0.4466	EM9	85	0.3437	0.3369	0.3505	EM2	
49	0.4552	0.4264	0.4841	EM10	56	0.4376	0.4147	0.4605	EM3	
19	0.5795	0.5666	0.5924	EM11	68	0.4094	0.3861	0.4326	EM4	
4	0.7380	0.7254	0.7506	EM12	98	0.2667	0.2429	0.2905	EM5	
3	0.7513	0.7334	0.7691	EM13	5	0.7342	0.7214	0.7469	EM6	
					8	0.6893	0.6604	0.7182	EM7	
82	0.3560	0.3248	0.3871	EL5	78	0.3763	0.2685	0.4841	EL1	حقوقی و قانونی
65	0.4145	0.3890	0.4401	EL6	101	0.2160	0.1973	0.2347	EL2	
32	0.5322	0.4330	0.6314	EL7	64	0.4164	0.3221	0.5107	EL3	
84	0.3447	0.3393	0.3502	EL8	45	0.4810	0.4472	0.5148	EL4	حوادث طبیعی و غیر طبیعی
47	0.4733	0.3177	0.6288	EA5	17	0.5894	0.4307	0.7481	EA1	
40	0.5016	0.3577	0.6454	EA6	87	0.3287	0.1782	0.4793	EA2	
13	0.6184	0.4241	0.8127	EA7	92	0.3153	0.2165	0.4142	EA3	
67	0.4117	0.3765	0.4468	EA8	80	0.3656	0.3354	0.3957	EA4	

۴- نتیجه‌گیری

در این مطالعه به شناسایی و ارزیابی ریسک‌های بالقوه پروژه‌های هلدینگ پتروشیمی باختر به عنوان نمونه‌ای از پروژه‌های صنعت پروژه‌های پتروشیمی در ایران پرداخته شد. در فاز شناسایی قریب به ۱۰۰۰ گزارش و لایحه موجود در شرکت‌های زیرمجموعه مورد مطالعه قرار گرفته و برای شناسایی سایر ریسک‌های محتمل و نیز دسته‌بندی آن‌ها، با تشکیل گروه کارشناسی متشکل از ۱۷ نفر از مدیران و کارشناسان این شرکت از طریق مصاحبه اقدام شد. از ۱۰۴ ریسک شناسایی شده در این فرایند ۵۶ ریسک داخلی و ۴۸ ریسک خارجی تشخیص داده شد. در فاز ارزیابی ریسک‌های شناسایی شده نیز از آن‌جا که ارزیابی ریسک پروژه بسیار پیچیده بوده و اغلب نیازمند قضاوت‌های شهودی و نادقیق است، در راستای هدایت آنالیز تصمیم‌گیری به سمتی منطقی، قابل اطمینان، تکرارپذیر و شفاف از روش منطق شهودی استفاده شد. در این تحقیق از آنجا که ماهیت عدم قطعیت‌ها در فرایند ارزیابی ریسک‌ها بیش از آنکه ناشی از ابهام باشد نشأت گرفته از عدم دسترسی کامل به اطلاعات و شواهد است، استفاده از روش منطق شهودی بر استفاده از رویکردهای فازی برتری داشت. از سوی دیگر در قیاس با روش مرسوم احتمال و شدت ریسک، استفاده از روش منطق شهودی در نظرگیری و جمع‌آوری ارزیابی‌ها در خصوص اثرگذاری ریسک‌های پروژه بر اهداف مختلف پروژه را ممکن ساخت و همچنین میزان دسترسی به شواهد و اطلاعات را نیز در فرایند ارزیابی در نظر گرفت.

در این راستا فرایند ساخت ساختار سلسله مراتبی مرتبط، چهارچوب ارزیابی مورد استفاده و نیز فرایند جمع‌آوری ارزیابی‌ها بطور کامل تشریح شد. در نهایت پنج ریسک "جنبه‌ها و تفاسیر گوناگون از تحریم‌های بین‌المللی جاری برای ایران"، "نقص در تشخیص و تعریف نیازمندی‌های پروژه"، "تغییرات نرخ برابری ارزها"، "نقص در دسترسی بهنگام و مطمئن به یوتیلیتی‌ها" و "رکود و کاهش قدرت ارائه تسهیلات توسط بانک‌های داخلی" به عنوان ریسک‌های پراهمیت در پروژه‌های پتروشیمی ایران ارزیابی شد.

مراجع

- [1] Zhi, H. (1995). Risk management for overseas construction projects. *International Journal of Project Management*, 13(4), 231-237.
- [2] Ling, F. Y. Y., & Hoi, L. (2006). Risks faced by Singapore firms when undertaking construction projects in India. *International Journal of Project Management*, 24(3), 261-270.
- [3] Peckiene, A., Komarovska, A., & Ustinovicus, L. (2013). Overview of risk allocation between construction parties. *Procedia Engineering*, 57, 889-894.
- [4] Choudhry, R. M., Aslam, M. A., Hinze, J. W., & Arain, F. M. (2014). Cost and schedule risk analysis of bridge construction in Pakistan: Establishing risk guidelines. *Journal of Construction Engineering and Management*, 140(7), 04014020.
- [5] Adafin, J., Rotimi, J. O., & Wilkinson, S. (2016). Risk impact assessments in project budget development: architects' perspectives. *Architectural Engineering and Design Management*, 12(3), 189-204.
- [6] Ou-Yang, C., & Chen, W.-L. (2017). Applying a risk assessment approach for cost analysis and decision-making: a case study for a basic design engineering project. *Journal of the Chinese Institute of Engineers*, 1-13.
- [7] Du, L., Tang, W., Liu, C., Wang, S., Wang, T., Shen, W., Zhou, Y. (2016). Enhancing engineer-procure-construct project performance by partnering in international markets: Perspective from Chinese construction companies. *International Journal of Project Management*, 34(1), 30-43.
- [8] KarimiAzari, A., Mousavi, N., Mousavi, S. F., & Hosseini, S. (2011). Risk assessment model selection in construction industry. *Expert Systems with Applications*, 38(8), 9105-9111.
- [9] Wang, J., Guan, S., & Lin, D.-q. (2010). Study on approach of cost risk assessment in bidding phase. *Internet Technology and Applications, 2010 International Conference*.
- [10] Arslan, G., Tuncan, M., Birgonul, M. T., & Dikmen, I. (2006). E-bidding proposal preparation system for construction projects. *Building and Environment*, 41(10), 1406-1413.
- [11] Lu, W., Zhang, L., & Pan, J. (2015). Identification and analyses of hidden transaction costs in project dispute resolutions. *International Journal of Project Management*, 33(3), 711-718.
- [12] Hwang, B.-G., Zhao, X., & Toh, L. P. (2014). Risk management in small construction projects in Singapore: status, barriers and impact. *International Journal of Project Management*, 32(1), 116-124.
- [13] institute, P. m. (2008). A guide to the project management body of knowledge.
- [14] Sukumaran, P., Bayraktar, M. E., Hong, T., & Hastak, M. (2006). Model for analysis of factors affecting construction schedule in highway work zones. *Journal of transportation engineering*, 132(6), 508-517.
- [15] Nieto-Morote, A., & Ruz-Vila, F. (2011). A fuzzy approach to construction project risk assessment. *International Journal of Project Management*, 29(2), 220-231.
- [16] Gładysz, B., Skorupka, D., Kuchta, D., & Duchaczek, A. (2015). Project risk time management—a proposed model and a case study in the construction industry. *Procedia Computer Science*, 64, 24-31.
- [17] Cárdenas, I. C., Al-Jibouri, S. S., Halman, J. I., & Tol, F. A. (2014). Modeling Risk-Related Knowledge in Tunneling Projects. *Risk analysis*, 34(2), 323-339.
- [18] El-Sayegh, S. M. (2008). Risk assessment and allocation in the UAE construction industry. *International Journal of Project Management*, 26(4), 431-438.
- [19] Taylan, O., Bafail, A. O., Abdulaal, R. M., & Kabli, M. R. (2014). Construction projects selection and risk assessment by fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methodologies. *Applied Soft Computing*, 17, 105-116.
- [20] Chapman, R. J. (2001). The controlling influences on effective risk identification and assessment for construction design management. *International Journal of Project Management*, 19(3), 147-160.
- [21] Kartam, N. A., & Kartam, S. A. (2001). Risk and its management in the Kuwaiti construction industry: a contractors' perspective. *International Journal of Project Management*, 19(6), 325-335.
- [22] Serpell, A., Ferrada, X., Rubio, L., & Arauzo, S. (2015). Evaluating risk management practices in construction organizations. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 194, 201-210.
- [23] Dziadosz, A., & Rejment, M. (2015). Risk Analysis in Construction Project-Chosen Methods. *Procedia Engineering*, 122, 258-265.
- [24] Lyons, T., & Skitmore, M. (2004). Project risk management in the Queensland engineering construction industry: a survey. *International Journal of Project Management*, 22(1), 51-61.
- [25] Kuo, Y.-C., & Lu, S.-T. (2013). Using fuzzy multiple criteria decision making approach to enhance risk assessment for metropolitan construction projects. *International Journal of Project Management*, 31(4), 602-614.
- [26] El, M. S. B. A. A., El Nawawy, O. A. M., & Abdel-Alim, A. M. (2015). Identification and assessment of risk factors affecting construction projects. *HBRC Journal*.
- [27] Baghdadi, A., & Kishk, M. (2015). Saudi Arabian aviation construction projects: Identification of risks and their consequences. *Procedia Engineering*, 123, 32-40.

- [28] Liu, Z.-z., Zhu, Z.-w., Wang, H.-j., & Huang, J. (2016). Handling social risks in government-driven mega project: An empirical case study from West China. *International Journal of Project Management*, 34(2), 202-218.
- [29] Samantra, C., Datta, S., & Mahapatra, S. S. (2017). Fuzzy based risk assessment module for metropolitan construction project: An empirical study. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*.
- [30] Dang, C. N., Dang, C. N., Le-Hoai, L., Le-Hoai, L., Kim, S.-Y., Kim, S.-Y., . . . Lee, Y.-D. (2017). Identification of risk patterns in Vietnamese road and bridge construction: contractor's perspective. *Built Environment Project and Asset Management*, 7(1), 59-72.
- [31] Mhatre, T. N., Mhatre, T. N., Thakkar, J., Thakkar, J., Maiti, J., & Maiti, J. (2017). Modelling critical risk factors for Indian construction project using interpretive ranking process (IRP) and system dynamics (SD). *International Journal of Quality & Reliability Management*, 34(9), 1451-1473.
- [32] Van Thuyet, N., Ogunlana, S. O., & Dey, P. K. (2007). Risk management in oil and gas construction projects in Vietnam. *International journal of energy sector management*, 1(2), 175-194.
- [33] Mubin, S., & Mannan, A. (2013). Innovative Approach to Risk Analysis and Management of Oil and Gas Sector EPC Contracts from a Contractor's Perspective. *Journal of Business & Economics*, 5(2), 149.
- [34] El-Shehaby, M., Nosair, I., & Sanad, A. E.-M. (2014). Risk assessment and analysis for the construction of off shore oil & gas projects. *Int. J. Sci. Res. Educ.*
- [35] Baloi, D., & Price, A. D. (2003). Modelling global risk factors affecting construction cost performance. *International Journal of Project Management*, 21(4), 261-269.
- [36] Asgari, S., Awwad, R., Kandil, A., & Odeh, I. (2016). Impact of considering need for work and risk on performance of construction contractors: An agent-based approach. *Automation in Construction*, 65, 9-20.
- [37] Zeng, J., An, M., & Smith, N. J. (2007). Application of a fuzzy based decision making methodology to construction project risk assessment. *International Journal of Project Management*, 25(6), 589-600.
- [38] Dikmen, I., Birgonul, M. T., & Han, S. (2007). Using fuzzy risk assessment to rate cost overrun risk in international construction projects. *International Journal of Project Management*, 25(5), 494-505.
- [39] Aydogan, G., & Koksall, A. (2013). An analysis of international construction risk factors on partner selection by applying ANP approach. *ICCREM 2013: Construction and Operation in the Context of Sustainability* (pp. 658-669).
- [40] Chemweno, P., Pintelon, L., Van Horenbeek, A., & Muchiri, P. (2015). Development of a risk assessment selection methodology for asset maintenance decision making: An analytic network process (ANP) approach. *International Journal of Production Economics*, 170, 663-676.
- [41] Fazli, S., Mavi, R. K., & Vosooghizaji, M. (2015). Crude oil supply chain risk management with DEMATEL-ANP. *Operational Research*, 15(3), 453-480.
- [42] Wood, D. A. (2017). Gas and oil project time-cost-quality tradeoff: Integrated stochastic and fuzzy multi-objective optimization applying a memetic, nondominated, sorting algorithm. *Journal of Natural Gas Science and Engineering*.
- [43] Meidell, A., & Kaarbøe, K. (2017). How the enterprise risk management function influences decision-making in the organization—A field study of a large, global oil and gas company. *The British Accounting Review*, 49(1), 39-55.
- [44] Yang, J.-B., Wang, Y.-M., Xu, D.-L., & Chin, K.-S. (2006). The evidential reasoning approach for MADA under both probabilistic and fuzzy uncertainties. *European Journal of Operational Research*, 171(1), 309-343.
- [45] Zadeh, L. A. (1975). The concept of a linguistic variable and its application to approximate reasoning—I. *Information Sciences*, 8(3), 199-249.
- [46] Shafer, G. (1976). A mathematical theory of evidence (Vol. 1): *Princeton University press* Princeton.
- [47] Yang, J.-B., & Sen, P. (1994). A general multi-level evaluation process for hybrid MADM with uncertainty. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics*, 24(10), 1458-1473.
- [48] Yang, J.-B., & Singh, M. G. (1994). An evidential reasoning approach for multiple-attribute decision making with uncertainty. *IEEE Transactions on systems, Man, and Cybernetics*, 24(1), 1-18.
- [49] Zhu, W.-d., Liu, F., Chen, Y.-w., Yang, J.-b., Xu, D.-l., & Wang, D.-p. (2015). Research project evaluation and selection: an evidential reasoning rule-based method for aggregating peer review information with reliabilities. *Scientometrics*, 105(3), 1469-1490.
- [50] Liu, H.-C., Liu, L., Bian, Q.-H., Lin, Q.-L., Dong, N., & Xu, P.-C. (2011). Failure mode and effects analysis using fuzzy evidential reasoning approach and grey theory. *Expert Systems with Applications*, 38(4), 4403-4415.
- [51] Ahmadzadeh, F., & Bengtsson, M. (2017). Using evidential reasoning approach for prioritization of maintenance-related waste caused by human factors—a case study. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 90(9-12), 2761-2775.
- [52] Fu, C., & Yang, S. (2012). The combination of dependence-based interval-valued evidential reasoning approach with balanced scorecard for performance assessment. *Expert Systems with Applications*, 39(3), 3717-3730.
- [53] Liu, F., Zhu, W.-d., Chen, Y.-w., Xu, D.-l., & Yang, J.-b. (2017). Evaluation, ranking and selection of R&D projects by multiple experts: an evidential reasoning rule based approach. *Scientometrics*, 111(3), 1501-1519.

- [54] Monghasemi, S., Nikoo, M. R., Fasaei, M. A. K., & Adamowski, J. (2015). A novel multi criteria decision making model for optimizing time-cost-quality trade-off problems in construction projects. *Expert Systems with Applications*, 42(6), 3089-3104.
- [55] Ng, C. (2016). An evidential reasoning-based AHP approach for the selection of environmentally-friendly designs. *Environmental Impact Assessment Review*, 61, 1-7.
- [56] Yang, J.-B., & Xu, D.-L. (2002). On the evidential reasoning algorithm for multiple attribute decision analysis under uncertainty. *IEEE Transactions on Systems, Man, and Cybernetics-Part A: Systems and Humans*, 32(3), 289-304.

